

i meri čoveka — ova misao je zajednička prmitivnim religijama i najapstraktnijim metafizičkim sistemima filozofije. Metafizička istina o svetu o'kriva na dnu svega, što jeste, uvek iznova istinitost čoveka; uvek iznova — se kao sadržina, kao supstanca sveta o'kriva jedan od delova, elemenata čovekovog sastava — duh, ideja, volja, razum ili nezgodni, celishodnost ili neceishodnost, smisao ili nesmisao, bitak ili ništavilo. Svi ovi i drugi pomovi ne otkrivaju se metafizički kao n'zivi za nešto jedinstveno i nedovoljno ljudsko, nego kao realnost koja pripada svetu kao celini i koja u'azi u čoveka kao refleks, kao deo i element te celine. No zapravo ova misao se bazira na antropomorfnom pretpostavci da je svet organska celina koja je u svojoj strukturi slična čovekovoj celovosti i jedinstvenosti i upravo zato slično organizovana čovekovom životu u društvu, tj. ustrojenu na hijerarhijski poredak u kom je niže zavieno od višeg, službeno od nužnog, ništavno od bitnog, počinjeno od vladajućeg, besmisleno od smislenog, realno od idealnog.

Iz ove osnovne antropomorfne perspektive proizilaze na'dublje istine metafizičke ontologije. Metafizika ne poznaje čovekov bitak i ništavilo kao nešto što je jedinstveno i autonomno, već samo bitak i ništavilo sveta. Pošto je svet a priori sličan čovekovoj istinitosti, čoveku pripada i bitak koji je deo svetskog bitka i koji je moguće identifikovati. S metafizičke t'čke gledišta o tome šta je čovek i šta njegov bitak unapred i zauvek je već određeno u strukturi sveta. Čovek je čvrsto uvršćen u hijerarhiju sveta i njegovog bitka, u njoj će naći svoje nepremovno mesto, dužnosti svoga života, smisao svoga morala, cilj svoga opstanka. Cilj metafizike je jednom reči: postaviti čovekov život, problema'tiku njegovog bitka i ništavila u apriorni poredak, u nerazrušivu hijerarhiju sveta koja je viša, istinita i celina.

Od ovakvog teoretskog opredelenja metafizike postoji s'mo mali korak do istoriskog aspekta — u metafizici otkriva duhovni k'ratel klasnog društva i civilizacije. Ako metafizički antropomorfizam merimo konkretnošću društva i istorije, sasvim prirodno je da će se on otkriti moći. Ovakva povezanost metafizike i klase hijerarhije nužna je i imperativna. Svojina kao kao sublimacija, kao posvećenje, kao teodiceja klasnog sveta, u kome su čovek i njegov život u k'jučeni u hijerarhiju svojine i oblik čovekovog bitisanja u klasnom društvu bez metafizike bi ostala neobrazložena, nedovršena i slučajna, bez razloga i smisla, znamenje ništavila a ne simboli bitka. Da bi se promenila u bitnu nužnost mora da nadje potvrdu u filozofiji kojoj se svet o'kriva samo kao jedna velika celina čiji legitiman deo je i čovek sa svojom svojinom. Takvu potvrdu daje svojini metafizički antropomorfizam. Metafizika svojom on'oglijom s'vara univerzalni, viši, za sva vremena važni, poredak hijerarhijske zavisenosti, utemeljen na principima koji su u svojoj suštini principi svojine i moći. Zato što upravo koncipira svet kao v'šu celinu i čoveka kao njegov organski deo, ona uspostavlja između njih svojinski odnos: čovek pripada svetu kao objekt, kao sredstvo, kao svojina njegove više suštine — tj. boga, vasseljenske volje, duha, razuma, života kao takvog. Čovek se proglašava za svojinu v'šega sveta da bi bio potvrđen u sopstvenoj svojini. Tako metafizika daje realnom postojanju svojinskih odnosa u istoriji i društvu višu, idealnu potvrdu i razrešenje. Na taj način duhovni temelj klase civilizacije postaje njen pravi izraz, njena autentična svest o svetu i samoj sebi.

Mada je ovo opredeljenje metafizike više ili manje upšteno i fragmentarno ipak je već iz te perspektive moguće posmatrati problematiku koju sadrži misao o vezi između raspada metafizičkog duhovnog sveta i razvoja savremene književnosti. Reč „raspad“ odnosi se u ovom prim'ru naravno na raspad metafizike kao celine, a ne samo na kraj ovog ili onog metafizičkog sistema. U istoriji čoveka već nekoliko puta su se ponovila razdoblja kada se s prop'šću nekog društveno-političkog sveta i civilizacije raspala i njegova metafizika. Taj raspad je obično pripremila opšta kriza svesti o svetu, kriza koja je ponekad prešla u krizu romantičnih de'pissija i dosegla medije nihilizma. No takva razdoblja metafizičkih kriza bila su samo delimična i privremena, ograničena u vremenu i prostoru. Faktički bila su samo intermeo između propasti stare i nastanka nove metafizičke koncepcije života. Raspad metafizike, o kome je potrebno govoriti na ovom mestu, znači definitivni kraj njenog duhovnog sveta, kraj u kome ne pripadaju samo pos'ojeći metafizički sistemi već se njime zauvek zatvaraju mogućnosti za nastanak novih. Ovakav kraj su u Evropi već više vekova pretskazivala velika dešavanja koja su od Renesanse nadalje potresala društveno-političku i mentalnu strukturu evropskog čoveka. U savremenoj integraciji sveta ta dešavanja dostigla su svoj vrh, svoju konačnu sintezu, i s njom prevara i raspad metafizike u univerzalni proces, koji obuhvata sve vrste i oblike religioznih, filozofskih, umetničkih metafizika — i to u oliko očiglednije i ukoliko je bliži svim definitivnom kraju.

Književnost — jer o njoj je reč kad mislimo na savremeni raspad metafizike — u svojoj hiljadugodišnjoj istoriji već nekoliko puta je preživela razdoblja kada su krize metafizičkih civilizacija duboko uticale na idejni i estetsku problematiku njenog kretanja. U takvim trenucima književno stvaranje je iz oblasti metafizičke nepremenjivosti prelazilo u sferu labilnih romantičnih osećanja, katkad dosežalo do poslednjih konzekvenci nihilizma ili pak zapadalo u duga razdoblja formalističke sterilnosti. No sve te krize spadaju danas već u oblast istorije književnosti.

Dejstvo koje savremena kriza metafizike ima na književno stvaranje, sudbonosnije je i dalekosežnije od onih u prošlosti jer donosi u književnost našeg vremena niz dilema koje na definitivni način oblikuju njenu idejnu, estetsku i estetsku umetničku situaciju. Ako isključimo sporedne, manje aktuelne, periferne pojave, kojima na ovom mestu nije moguće posvetiti najbriljantiju analitičku pažnju, onda će nam se dejstvo metafizičkog raspada na savremenu književnost problema'tiku pokazati u svetlosti tri centralna momenta.

Prvo — kraj metafizičkog duhovnog sveta znači za današnju književnost pre svega konačan otkonaj od vremena kada su u Evropi i u svetu živele i nastajale klasične književnosti.

Šta znači, u vezi s tim, izraz „klasičan“? Ništa drugo do oznaka za književnost koja se bazira na stabilnim sistemima ideja i estetskih normi u okviru kojih pesnik ili pisac realizuje svoj doživljaj sveta. Klasična književnost se sa sadržajne strane objavljuje kao zaokružena slika života i njegove problematike, slika u kojoj su glavni elementi realnosti s'jedinjeni u unutrašnju ravnotežu i organizovani u viši razumni poredak koji izravna sve suprotnosti. Na sličan način se i oblik klasične književnosti konstituiše u konačne, organske strukture što se temelje na tradicionalnim, opšteprihvatljivim formalnim sredstvima, osveštan' dugogodišnjom razumnom umetničkom praksom. Upravo preko ovih osnovnih osobnosti klasična književnost se s'vim vidljivo o'kriva kao književnost metafizike, i uostalom kao umetnički izraz njene nepremjenivosti i stabilnosti. Klasična književnost je u Evropi nastajala dokle god je klasno društvo živelo od viševekovnog kon'uiteta svojih društvenih i duhovnih tradicija. U XVIII veku ovaj kon'uitet se u svim životnim oblastima konačno prekinuo, posle više vekova napredovanja evropskog kapitalizma i kolonijalizma, posle mnogo vekova razreivanja humanizma, racionalizma i materijalizma; s evrcp-

skim društvom se i metafizika n'šla u fazi teških unutrašnjih kriza koje su se pos'epeno pretvorile u raspad njenih osnova. Ovim se i za književnost završava doba klasične. Klasičizam je bio poslednji književni pravac koji je — is'ina u forsiranom obliku i sa snagom na izmaku — stvarao organizme u kojima je još živeo mudrost stabilnog metafizičkog duha, vera u viši poredak i hijerarhiju, sveća koja je u tragično uzvišenom obliku mirala pojednca i drušvo, dobro i zlo idealnosti i realnosti.

Drugi momenat koji raspad metafizike donosi u savremenu književnu situaciju može se formulirati kao nemogućnost da se u našem vremenu još uvek pojavuje romantika kao autentični oblik umetničke istine o svetu, kao reprezentativna i unutarnja istinita forma književnosti.

Ako je klasičizam — i sa njim svaki oblik klasične književnosti — za naše vreme još samo muftificirana prošlost, romantika je još uvek živa snaga književnog života. Pojam „romantika“ u ovom slučaju, naravno, nije upotrebljen u književno-istoriskom značenju kao naziv za tzv. romantičarsko razdoblje evropske književnosti, već kao pojam za posebnu formu umetničkog doživljaja sveta, za formu što se u književnoj prošlosti javljala već mnogo puta, a najreprezentativnije svakako u razdoblju koje nosi to ime. Ipak je upravo koincidencija romantike i romantičarskog razdoblja važna za razumevanje suštine romantičarske književnosti kao takve. Ako je klasičizam još uvek bio književnost metafizičke stabilnosti, s romantičarskim razdobljem nastupio je trenutak kada je književno stvaranje prešlo u epohu metafizičkog raspada, ali raspada koji još nije bio definitivni. Romantika je tipična književnost labilne, neuravnovazene metafizike, jer se u njenom duhovnom poretku javljaju prve neklasičnosti i protivreća iz kojih ne sledi i apsolutna nemogućnost metafizičke mot'vacije sveta. Osnovna karakteristika romantike je zbog toga suprotnost između ideala i realnosti, između višeg i nižeg, unutrašnjeg i spoljnog subjektivnosti i društva. Ovakva suprotnost zadržava se, naravno, i u stabilnim metafizičkim epohama ali samo kao momenat u okviru celine koja je ograničenje suprotnosti savladala tako da ih je uključila u više jedinstvo. U romantičari ova suprotnost ostaje nerazrešena. Idealnost romantičarska ne može se objektivirati u opštevažeci duhovni svet koji bi njeo elemenat same stvarnosti, njen pokretač i norma, već ostaje stanje subjektivnog duha, uobrazilje, estetske fikcije, moralnog sentimenta, osećanja koje uživa u samom sebi. Tako između ideala i stvarnosti nastaje tipični romantičarski odnos koji je u suštini negacija stvarnosti, ali negacija koja je platonska, subjektivno sama sebi dovoljna. Ako, uprkos tome, kažemo da je u romantičarskom razdoblju romantika bila autentična forma umetnički objekta više istine o svetu, time mislimo na činjenicu da je ona u tom vremenu, sa svojom tipičnom razdvojenošću između subjekta i društva, ideala i realnosti, slobode i nužnosti, bila u skladu sa celokupnim ustrojstvom liberalnog društva i sa stanjem labilne, ali još uvek postojeće metafizike i zbog toga pre stavljala element same stvarnosti, temelj njenog opšteg porekla.

Romantika je u našem vremenu još uvek vrlo rasprostranena duhovna i umetnička baza stvaranja, a njen duh možemo da pronadjemo u našoj bližjoj književnoj prošlosti, pa i sadašnjosti. No metafizika nije danas više samo na početku svoga raspada, nego u procesu sve'ske integracije konačno propada. S njom se i romantika naglo menja

matija vuković Žena sa mrtvim detetom

u prošli, prevaziđeni, a pre svega neistin oblik čovekove svesti o svetu i svim u neutautičnu osnovu književne invencije.

Sa sudbinom romantike u našem vremenu je vezi i poslednji momenat koji treba imati u vidu kada razmišljamo o uliciu metafizičkog raspada na puteve savremene književnosti: opstanak književnih struja i pravaca koji još od XIX veka žive u našem vremenu i predstavljaju široko područje takozvane tradicionalne književnosti. Mislim na struje koje su nastajale u vremenu između romantičarskog razdoblja i početka XX veka. Kritički realizam, impresionizam, okkadansa, simbolizam, naturalizam, socijalni sentimentalizam — svi ovi i drugi, danas već konvencionalni pravci postaju za savremenu filozofiju književnosti problem i, uostalom, obrazac još uvek žive, no očigledno izumiruće, sve manje plodne literarne invencije. Disput je što se u savremenom svetu još uvek vode oko kritičkog realizma — u sećanju nam je nar'čito primer Džerđija Lukača — pokazuju da će okupna problematika postromantičarskih književnih pravaca nije još dovoljno jasno postavljena u pravi okvir svoga razvoja, tj. u tok metafizičkog raspada, iz kojeg je jedino moguće objasniti i uključiti u savremene književne perspektive.

varijante — u književnosti nihilizma i u književnom izrazu revolucionarnog socijalizma. Književni pravci XIX veka — s kritičkim realizmom na čelu — svojom idejnom i estetskom problematikom g'blaju se između romantike i oba ekstrema u koje se raščlanila romantičarska književnost definitivnim rapadom metafizike. Ovi pravci su još uvek živ, mada sve više konvencionalan i neistin element savremene književne situacije, te je tako i nj nova problematika još uvek vredna pažnje. Ali zaista autentično, u njenoj pravoj is'ini moguće ju je o'kriti samo iz perspektive onoga što u našem vremenu predstavljaju književne struje nihilizma i revolucionarnog socijalizma, iz celine njihove međusobne zavisenosti i uslovljenosti u procesu koji vodi čoveka iz metafizike preko nihilizma u istinu antimefizičkog sveta.

Janko KOS
Sa slovenačkog, rukopisa, preneo: Dejan POZNANOVIC

